

Olloqulov Jahongir Shokir o'g'li

*Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,
chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti*

Iqtisodiyot fakulteti 2-bosqich talabasi

Olloqulovjahongir983@gmail.com

BYUDJET TAQCHILLIGI, KELIB CHIQARISH SABABLARI VA OLDINI OLISH BO'YICHA AMALIY TAVSIYALAR

Annotatsiya: Ushbu maqola byudjet taqchilligining kelib chiqish sabablari, uning iqtisodiyotga ta'siri va oldini olish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'rganadi. Maqola byudjet taqchilligini shakllantiruvchi omillarni tahlil qilishga asoslanadi va bu muammoni hal etishda davlat va xalqaro tashkilotlarning qanday chora-tadbirlar ko'rishi kerakligini ko'rsatadi. Tadqiqotda iqtisodiy o'sish, davlat xarajatlari va daromadlarining o'zaro aloqalari, shuningdek, byudjet taqchilligini boshqarish uchun samarali siyosatlar va strategiyalarni ishlab chiqish masalalari ko'rib chiqiladi. Maqolada statistik ko'rsatkichlar va jadvallar keltirilgan bo'lib, ularning yordamida mavzu yanada chuqurroq tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: Byudjet taqchiligi, iqtisodiy siyosat, davlat xarajatlari, iqtisodiy o'sish, fiskal siyosat, byudjet nazorati, moliyaviy barqarorlik, O'zbekiston, farmonlar, qonunlar.

Абстрактный: В статье рассматриваются причины возникновения бюджетного дефицита, его влияние на экономику и практические рекомендации по профилактике. Статья основана на анализе факторов, формирующих дефицит бюджета, и показывает, какие меры следует предпринять государству и международным организациям для решения этой проблемы. В исследовании рассматривается взаимосвязь между экономическим ростом, государственными расходами и доходами, а также разработка эффективной политики и стратегий управления бюджетным дефицитом. В статье представлены статистические показатели и таблицы, с помощью которых тема анализируется более глубоко.

Ключевые слова: Дефицит бюджета, экономическая политика, государственные расходы, экономический рост, фискальная политика, бюджетный контроль, финансовая стабильность, Узбекистан, указы, законы.

Abstract: This article examines the causes of the budget deficit, its impact on the economy and practical recommendations for its prevention. The article is based on an analysis of the factors shaping the budget deficit and shows what measures the state and international organizations should take to solve this problem. The study examines the relationship between economic growth, government spending and revenues, as well as the development of effective policies and strategies for managing the budget deficit. The article presents statistical indicators and tables, with the help of which the topic is analyzed in more depth.

Keywords: Budget deficit, economic policy, government spending, economic growth, fiscal policy, budget control, financial stability, Uzbekistan, decrees, laws.

Kirish

Byudjet taqchilligi (budget deficit) – bu davlatning yillik xarajatlari uning daromadlaridan oshib ketgan holatni ifodalaydi. Taqchillik davlatning qarz olishiga yoki moliya bozorlariga mablag' izlashiga olib keladi. Bu holat iqtisodiy o'sishni to'xtatishi, inflyatsiya bosimini oshirishi va moliyaviy barqarorlikni buzishi mumkin. Shunday qilib, byudjet taqchilligini boshqarish va oldini olish har bir mamlakat uchun muhim iqtisodiy vazifalardan biridir. O'zbekistonning byudjet taqchilligiga qarshi olib borayotgan kurashi doirasida prezident qarorlari, qonunlar va farmonlar asosiy huquqiy asoslardan biri bo'lib xizmat qiladi. Bu maqolada O'zbekistonda amalga oshirilgan fiskal siyosatning muhim hujjatlari va ularning ta'siri ham tahlil qilinadi.

Byudjet taqchilligini shakllantiruvchi sabablar. Byudjet taqchilligining asosiy sabablarini quyidagicha guruhlash mumkin:

1. **Iqtisodiy o'sishning sustlashuvi:** Iqtisodiy o'sishning pasayishi, davlatning soliqlar orqali olish mumkin bo'lgan daromadlarni kamaytiradi.
2. **Yuqori davlat xarajatlari:** Davlat xarajatlari, jumladan, pensiya va ijtimoiy to'lovlar, sog'liqni saqlash va ta'lim xarajatlari, ko'pincha davlat byudjetining taqchilligiga olib keladi.
3. **Soliq siyosatidagi muammolar:** Soliq bazasining kengaytirilmaganligi, soliq yig'implarining pastligi, va soliq to'lovchilarni aniqlashdagi kamchiliklar.
4. **Global moliyaviy krizislar:** Xalqaro iqtisodiy inqirozlar mamlakatlarning eksporti va importi orqali ta'sir qilib, soliq yig'implarini pasaytiradi va byudjet taqchilligini oshiradi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili

Byudjet taqchilligining ta'siri. Byudjet taqchilligi qisqa muddatda iqtisodiy faoliyatni rag'batlantirishi mumkin, ammo uzoq muddatda davlatning qarzini oshiradi. Bu, o'z navbatida, inflyatsiya bosimini kuchaytiradi va iqtisodiy barqarorlikni buzadi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2020-yilda global byudjet taqchilligi 13.3% ga oshgan va bu pandemiyaning moliyaviy oqibatlariga to'g'ri keladi (World Bank, 2020). O'zbekistonda esa 2020-yilning oxiriga kelib davlat byudjetining taqchilligi 5% ni tashkil etdi, bu esa moliyaviy barqarorlikni saqlash uchun yangi siyosat va me'yoriy hujjatlarni ishlab chiqishni talab qildi (O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi, 2020).

O'zbekiston Respublikasi Farmonlari va qonunlari. O'zbekiston Respublikasida byudjet taqchilligini boshqarish va oldini olishga qaratilgan bir qator qonunlar, qarorlar va farmonlar mavjud. Ular mamlakatning moliyaviy barqarorligini saqlash, davlat xarajatlarini samarali boshqarish va soliqlarni yig'ish tizimini takomillashtirishga qaratilgan. Quyida ba'zi muhim hujjatlar tahlil qilinadi:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-noyabrdagi "Byudjet taqchilligini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash to'g'risida"gi Farmoni. Ushbu farmon doirasida, O'zbekiston hukumati byudjet taqchilligini kamaytirishga qaratilgan chora-tadbirlarni ko'rishni boshladi. Farmonda, davlat xarajatlarini optimallashtirish, soliqlarni oshirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish masalalari alohida ta'kidlangan.¹

2. "Soliq siyosatini takomillashtirish va soliq tizimini optimallashtirish to'g'risida"gi Prezident Farmoni (2020-yil). Ushbu farmon soliqlarni oshirish orqali davlat byudjetiga

¹ <https://lex.uz/uz/docs/3452346>

tushumlarni ko'paytirishga qaratilgan. Soliq yig'ish tizimi va nazorati yangilanib, soliq bazasining kengaytirilishi va soxta soliq to'lovchilarni aniqlash uchun yangi tizimlar joriy etildi.²

3. 2021-yilda Byudjet taqchilligini boshqarish bo'yicha yangi qonun qabul qilindi. Ushbu qonun, davlatning qarz olish siyosatini boshqarishni va byudjet balansini saqlashni ta'minlashga qaratilgan. Unda qarzlarni olish va qaytarishning aniq tartiblari, shuningdek, byudjet taqchilligini kamaytirish uchun zarur bo'lgan chora-tadbirlar belgilangan.³

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu maqolani tayyorlashda yashil iqtisodiyotga o'tish va iqlim o'zgarishini yumshatish uchun moliyalashtirish mexanizmlarini tahlil qilishga qaratilgan. Aralash uslub (mixed-methods approach) asosida sifatli va sonli tahlillar olib boriladi. Har bir keltirilgan ma'lumotlardan xulosa chiqarishda mantiqiy tahlil, sintez, umumlashtirish, induksiya va deduksiya usullaridan foydalanildi.

Tahlil va natijalar muhokamasi

Byudjet taqchilligi davlat moliyaviy tizimining muhim muammolaridan biri b'lib, mamlakat iqtisodiy barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ushbu maqolada byudjet taqchilligining kelib chiqish sabablari, uning iqtisodiyotga ta'siri va oldini olish bo'yicha samarali tavsiyalar muhokama qilinadi. Byudjet taqchilligining sabablari va uning oqibatlarini tahlil qilinar ekan, asosiy e'tibor davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashga qaratilishi lozim. Soliq tushumlarini oshirish va xarajatlarni samarali boshqarish orqali taqchillik darajasini kamaytirish mumkin. Bundan tashqari, davlatning qarz olish strategiyasi, xususiy sektor bilan hamkorlik va moliyaviy shaffoflik tamoyillari muhim ahamiyat kasb etadi.

Natijalarga ko'ra, byudjet taqchilligini boshqarish uchun kompleks yondashuv zarur bo'lib, bunda fiskal siyosatning muvozanati, islohotlarning samaradorligi va iqtisodiy barqarorlikka e'tibor qaratilishi lozim.

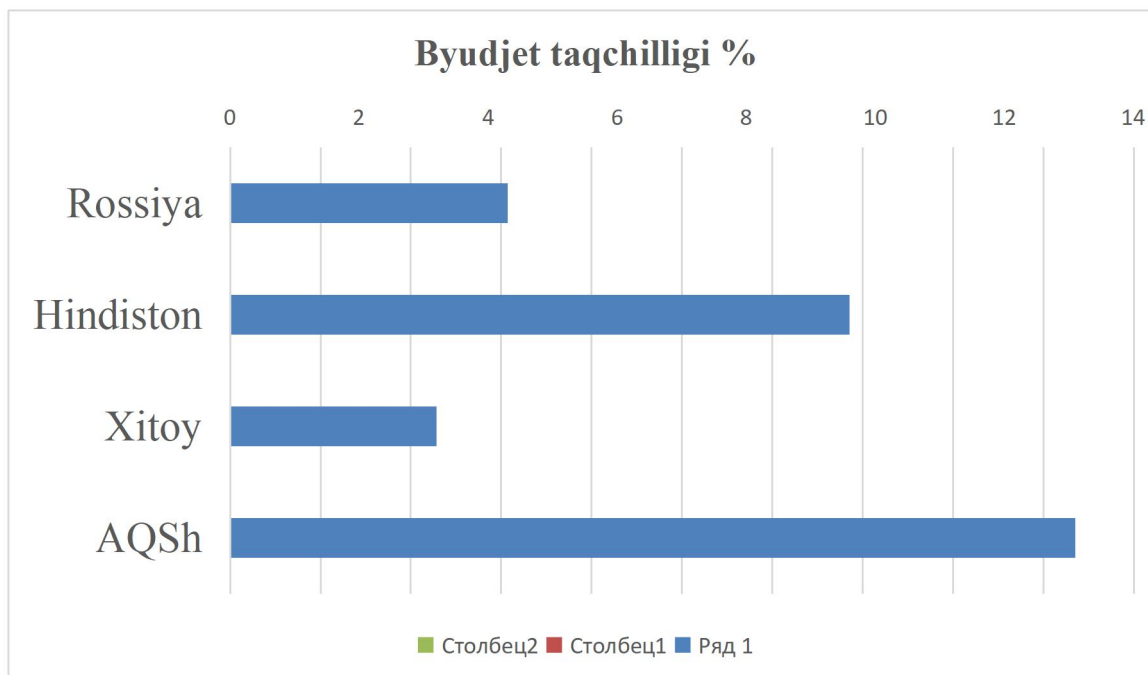
Byudjet taqchilligini oldini olish uchun quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq sanaladi deb o'ylaymiz.

1. **Soliq siyosatini takomillashtirish:** Soliq yig'imlarini oshirish va soliq to'lovchilarni kengaytirish.
2. **Davlat xarajatlarini optimallashtirish:** Xarajatlarni qisqartirish yoki samaraliroq taqsimlash.
3. **Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash:** Markaziy banklar va moliyaviy institutlar yordamida iqtisodiy barqarorlikni saqlash va byudjet taqchilligini boshqarish.

Byudjet taqchilligi bo'yicha xorijiy davlatlarning statistik ko'rsatkichlar quyidagi diagramma orqali tahlil qilishimiz mumkinki bunda Rossiya (4,3%), Hindiston (9,6%), Xitoy (3,2%) va AQSh (13,1%)ni singari mamlakatlarning ma'lumotlari keltirilgan.

² <https://lex.uz/uz/docs/4534782>

³ <https://lex.uz/uz/docs/4974312>

Jadval 1: 2020-yilda davlat byudjetining taqchilligi darajasi (foizlarda)

Amaliy tavsiyalar

1. **Qarzni kamaytirish va barqarorlikni ta'minlash:** Byudjet taqchilligini kamaytirish uchun davlat qarzini boshqarish mexanizmlarini takomillashtirish kerak.
2. **Xalqaro yordam va hamkorlik:** Global moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlik qilish orqali davlatlar byudjet taqchilligini qisqartirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda yordam olishlari mumkin.

Xulosa va Takliflar.

Byudjet taqchilligini boshqarish va oldini olish masalalari har bir davlat uchun muhim iqtisodiy vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolada ko'rsatilganidek, byudjet taqchilligi davlat moliyasining barqarorligini ta'minlashga jiddiy tahdid soladi va uning ortib borishi iqtisodiy inqirozga olib kelishi mumkin. Byudjet taqchilligining sabablarini tahlil qilgan holda, mamlakatda yuqori xarajatlar, past soliq yig'implari va iqtisodiy o'sishning sustlashuvi asosiy omillar sifatida ajratilgan. O'zbekistonda amalga oshirilgan fiskal siyosat, prezident qarorlari, qonunlar va farmonlar yordamida byudjet taqchilligini kamaytirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlash uchun zarur chora-tadbirlar belgilangan. Biroq, bu jarayonning samarali amalga oshirilishi uchun tizimli va ko'p tarmoqli yondashuvni talab etadi.

Davlat byudjetining taqchilligini kamaytirish bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar, xususan, soliq siyosatini takomillashtirish, davlat xarajatlarini optimallashtirish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga qaratilgan yangi strategiyalar muhim ahamiyatga ega. Biroq, byudjet taqchilligini to'liq bartaraf etish uchun faqat ichki siyosatlar yetarli bo'lmasligi mumkin. Shu sababli, xalqaro tashkilotlar va boshqa davlatlar bilan hamkorlik, ularning tajribalaridan foydalanish ham muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston uchun moliyaviy barqarorlikni ta'minlash

uchun, ayniqsa, iqtisodiy siyosatning yuqori darajadagi shaffofligi, samaradorligi va uzluksiz monitoringi zarur.

Byudjet taqchilligini boshqarish uchun asosiy maqsadlar quyidagilar bo'lishi kerak:

1. **Davlat xarajatlarini optimallashtirish:** Xarajatlarni kamaytirish emas, balki ularni samaraliroq taqsimlash va ustuvor sohalarga yo'naltirish muhim. Xarajatlarning samaradorligini oshirish uchun barcha davlat sektorlari bo'yicha tahlillar o'tkazilishi va natijalarga ko'ra har bir sohada islohotlar amalga oshirilishi lozim.
2. **Soliq tizimini yanada takomillashtirish:** Soliq yig'imlarini oshirish va soliq to'lovchilarning doirasini kengaytirish orqali davlat byudjeti uchun ko'proq daromad olish mumkin. Soliq tizimining shaffofligini ta'minlash, raqamli platformalar yordamida soliq to'lovchilarni kuzatish va ularni rag'batlantirish tizimlarini joriy qilish zarur.
3. **Samarali fiskal siyosat:** Byudjet taqchilligini kamaytirish uchun samarali fiskal siyosatni joriy etish lozim. Bu siyosat davlat xarajatlarini va daromadlarini muvozanatlashga, iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.
4. **Qarz boshqaruvi:** Davlat qarzini boshqarish va uning oshishiga yo'l qo'ymaslik uchun aniq siyosatlar va me'yorlar ishlab chiqish zarur. Qarzni boshqarish, moliya tizimining uzluksiz va barqaror ishlashini ta'minlash uchun zarur.
5. **Xalqaro yordam va hamkorlik:** Byudjet taqchilligini boshqarish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda xalqaro tashkilotlar va moliyaviy institutlar bilan hamkorlik qilish, ular tomonidan taqdim etiladigan maslahatlar va resurslardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirish zarur. Shu bilan birga, xalqaro tajribalardan o'rganib, ularni o'z mamlakat sharoitiga moslashtirish kerak.
6. **Byudjet tizimini raqamlashtirish va avtomatlashtirish:** Soliq yig'ish va byudjet nazorati tizimlarini raqamlashtirish, davlat xarajatlarini monitoring qilishni avtomatlashtirish orqali byudjet taqchilligini kamaytirish mumkin. Bu nafaqat operativ va samarali ish faoliyatini ta'minlaydi, balki soliq to'lovchilar uchun ham oson va shaffof tizim yaratadi.
7. **Xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish:** O'zbekistonning byudjet taqchilligini boshqarishda xalqaro tashkilotlarning, jumladan, Jahon banki va Xalqaro valyuta fondi kabi moliyaviy institutlar bilan hamkorligini mustahkamlash kerak. Bu davlatning iqtisodiy o'sishini rag'batlantirish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda yordam beradi.
8. **Iqtisodiy islohotlarni davom ettirish:** O'zbekistonda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlarni yanada kengaytirish, tadbirkorlikni rivojlantirish va soliq to'lovchilarni ko'paytirish orqali davlat byudjetini ko'proq daromad bilan ta'minlash zarur. O'zbekistonning iqtisodiy islohotlarining natijalariga tayanib, keyingi yillarda yanada samarali siyosatlarni amalga oshirish mumkin.
9. **Davlat qarzini optimallashtirish:** Davlat qarzining miqdorini nazorat qilish va uning kelajakda oshishining oldini olish uchun qarz olishning shaffof va boshqariladigan tizimini yaratish zarur. Shu bilan birga, davlat qarzini to'lash uchun barqaror iqtisodiy o'sish va yuqori soliqlarni to'lash tizimini rivojlantirish lozim.
10. **Moliyaviy barqarorlikni ta'minlash:** Mamlakat ichki moliyaviy tizimini yanada mustahkamlash, bank tizimini rivojlantirish va uzoq muddatli investitsiyalarni jalb qilish orqali davlat byudjetining barqarorligini ta'minlash zarur. Bularning barchasi o'zaro bog'liq bo'lib, yagona strategiya doirasida amalga oshirilishi lozim.

Xulosa qilib aytganda, byudjet taqchilligini kamaytirish mamlakatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlashning muhim yo'li hisoblanadi. Davlatning byudjet siyosatini yanada samarali boshqarish va fiskal barqarorlikni ta'minlash uchun yuqorida keltirilgan takliflar asosida doimiy islohotlar o'tkazish zarur. Bu faqatgina iqtisodiy o'sishni barqarorlashtirishga yordam bermaydi, balki xalqaro maydonda mamlakatning moliyaviy imidjini ham yaxshilaydi.

Foydalanilgan Adabiyotlar:

1. World Bank. (2020). Global Economic Prospects. <https://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects>.
2. International Monetary Fund (IMF). (2021). Fiscal Monitor: A Fair Shot. <https://www.imf.org/en/Publications/FM>.
3. OECD. (2021). Government at a Glance 2021. <https://www.oecd.org/governance/government-at-a-glance-2021>.
4. O'zbekiston Respublikasi Moliya Vazirligi. (2020). 2020-yil davlat byudjeti. <https://www.mf.uz>
5. Lex.uz. (2017). O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 28-noyabrdagi Farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/3452346>
6. Lex.uz. (2020). Soliq siyosatini takomillashtirishga doir Prezident farmoni. <https://lex.uz/uz/docs/4534782>
7. Lex.uz. (2021). Byudjet taqchilligini boshqarish bo'yicha yangi qonun. <https://lex.uz/uz/docs/4974312>